

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Tessedik Sámuel:

**„... a jó iskola mind a népre,
mind az államra áldást és boldogságot hoz”¹**

Hazámhoz

Ötvenéves papi pályámnak végén neked ajánlom, kedves Hazám, ezen életrajzomat. Hogy mily szép és tág hatásköre van egy falusi papnak, mily végtelen sok jót tehet ő különféle szakokban, idő, hely és körülmények szerint, kivált ha tevékenységében a hon atyáitól, előljáróitól, birtokosaitól, világi és egyházi hatóságoktól segítetik, bátorítatják és támogatatják – mindezt bizonyítani fogják a következő sorokban leírt tények.

Az állam, tekintve az oly férfiak élő példáit, minők voltak: Meyer Frigyes, Hermes Timoteus, La Fontaine, Bél Mátyás, Asbóth, Glatz, a korán elhunyt Bredeczky és Nagy, sokkal jobban használhatná fel az ilyfajta honpolgárokat, ha több reális bátorításban részesítené, az általuk tett jót komolyabban támogatná és a közjó előmozdítására felhasználná; akkor a papfiak, kik mégis mindig jobb nevelésre, több ismeretre tarthatnak igényt, mint más polgárok gyermekei, kik külföldi utazásaikban több ember-, állam- és könyvismeretet szereznek, sokkal többet használhatnának az államnak, ha több kilátásuk lehetne az állami szolgálatban való előmenetelre.

Ezen, korunkban mind a fejedelmekre, mind a hatóságokra, mind az országos rendekre, birtokosokra és hazafiakra nézve oly igen fontos dolgokra kíván figyelmeztetni a tiszavidéki pusztaságon lakozó, egy veterán papnak, Tessedik Sámuelnek utolsó szózata.

Szarvason, ötvenéves papi hivatalának jubileuma alkalmából, 1817. decembertől 1818. február házában.

Visszatérésem a hazába

Láttam, hogy némely koldusszegény, az iskolában énekléssel, kéregetéssel, bókólással kenyeret kereső, alumneumokban (bentlakásos nevelésben) felnevelt, stipendiumokkal támogatott hitjelöltek hazájukba való visszatérésük után azonnal kényelmes életet folytatnak, kávé, csokoládét és pálinkafélét iszogatnak. (...) Az ilyen alig ül be a paplakba, már az ifjú tiszteletes asszonynak diszszobát, tükröt, toilletet, kanapét, kocsist és lovat kell tartania, hogy kikocsikázhassék és látogatásokat tehessen! És azután panaszkodik, hogy alig lehet megélni, alig van mindennapi kenyere.

Én mint szarvasi pap tizenöt esztendeig nem ittam kávé, sem csokoládét, sem pálinkaféle italt; dohányért, pipás társaságért ötven éven keresztül 50 krajcárt sem adtam ki; cselédeim és lovaim kénytelenek voltak maguk bekeresni bérüket, szénájukat és abrakjukat; látogatásokat nem tettem soha, kivéve legbizalmasabb barátaimnál, s így viszont látogatásoktól is meg lettem kímélve. Ekképpen takarítottam meg az időt és pénzt arra, hogy egy félszázadon át oly sokféle munkát végezhettem, hogy beszerezhettem a szükséges eszközöket iskolái, egyházi és gazdasági dolgozataimhoz, hogy ama kor szükségéibez képest gyarapíthattam nevelészetit és gazdasági könyvtáramat, hogy a magasabb nevelés érdekében utazásokat és kellő gyakorlati kísérleteket tehettem.

¹ Részletek *Tessedik Sámuel: Önéletírás* című munkájából. *Tessedik-Berzevicy: A parasztek állapota Magyarországon*. Gondolat. Bp. 1979. 26–48. old.

Nyilvános hivatalba lépésem

A szláv [szlovák] nyelvet, melyet Pozsonyban és Erlangenben majdnem egészen elfeledtem, kénytelen voltam Szarvason, mint hitjelölt, újra tanulni, s egyházi beszédeimet, melyeket vagy magyar, vagy német nyelven dolgoztam ki, nagy fáradtsággal fordítottam szlávra és úgy tanultam be könyv nélkül. Emellett egy Becherer nevű derék katonatiszt vezetése mellett gyakoroltam magamat a kertészetben. Az emberismeretben pedig sokkal többet haladtam, mint az egyetemeken.

Első papi állomásom Surány volt Nógrád vármegyében, Sréter György kastélyában, ahol mint udvari lelkész félévig tanulmányoztam a magyar földesurak életét és elveit.

Második papi állásom Szarvas városa Békés vármegyében! Itt vizsgáló szemmel tekintettem magam körül, kerestem a költők által oly elragadó színekkel festett falusi élet egyszerűségét, és találtam együgyűséget, ostobaságot, bizalmatlanságot még a leghasznosabb javaslatok iránt is, hamisságot, gonosztságot, rögzöttséget és hiányt még a legszükségesebb dolgokban is. Kerestem cselekvő keresztyéniséget, és találtam a vallás álcája alatt borzasztó zavart, hamis néphit, babonáságot, előítéletet, ferde vallásos nézeteket, melyek a földművelő nép lelkében sötétséget, a szívben aggodalmat és az életben nyomort terjesztenek. Hogy minő állapotban találtam a népiskolákat, azt megírtam a Magyar gazdában. [A parasztságot Magyarországon...] Fő gondomat tehát az képezte, hogy szarvasi egyháznál és iskoláknál tapasztalt hiányokat kipótoljam, a rosszat jóvá tegyem. Megkíséreltem minden lehető eszközzel. Ott fogtam a munkához, ahol legégetőbb szükség volt. Megkezdtem a házi nevelés nagy munkáját házlátogatásnál a nálam kosztban levő gyermekekénél; különösen nőmet és idősebb leányomat igyekeztem bevonni, hogy utóbb munkatársaim lehessenek.

És ez kitűnően sikerült is.

A beteglátogatásokat arra használtam fel, hogy nemcsak a beteget, hanem a jelenlevő egészséges családtagokat is igyekezzem felbuzdítani. Nyilvános előadásaimban igyekeztem felmutatni a babonáságnak, az uralkodó előítéleteknek és káros szokásoknak esztelenségét; semellett kimutattam az Isten munkáiban, a természetben nyilatkozó nagyot, szépet és hasznosat. Ki akartam mutatni az emberi nyomorúság forrását, reámutattam, s amennyire lehetett, azon igyekeztem, hogy azt bedugjam. Külön beszédeket tartottam a szülőknek és külön a gyermekeknek. A katechetikai leckéken, a felolvasások és reggeli könyörgések alkalmával fejtegettem a gazdák és eselédék, a felsős és alattvalók, a tanítók és tanítványok, a szülők és gyermekek, a gazdagok és szegények, az egészségesek, betegek és gyógyulók kötelességeit. Ez sem volt egészen haszontalan.

Mínthogy azonban e munkában arról győződtem meg, hogy a nép között a korosabbak igen nehezen hajlíthatók és javíthatók, azért fő törekvésemet oda fordítottam, hogy jövendő hivatásához képest az ifjúságot neveljem. Ez okból a szarvasi tanítókat józanabb pedagógiai elvek ismeretére akartam vezetni. Megszereztem a legkitűnőbb nevelészetű műveket, hogy azután, a körülmények szerint majd ennek, majd annak a tanítónak adhassem kezébe olvasás végett. Majd tisztársaimhoz fordultam. Kétszer javasoltam egy olvasóegyletnek alapítását méltányos feltételek mellett, de mind a kétszer megbuktam termemmel. Ezért ismét visszatértem a parasztyermekekhez, vagyis azon osztályhoz, mely még legkevésbé romlott.

Készítettem a falusi gyermekek szükségeihez mért olvasókönyvet (a maga nemében elsőt a magyarországi evangélikus iskolákban), mely Pozsonyban a szerző és a szarvasi egyház költségein meg is jelent. Ebben a könyvben mindent a gyermekek felfogási tehetségéhez igyekeztem alkalmazni, és csak azt vettem fel, ami a gyermekek értelmét megvilágosíthatja, a gondolkodást élesíti és a szívet nemesíti, s minden jóra alkalmassá teszi; – a tanítónak pedig alkalmat nyújthat arra, hogy a tanítványokkal hasznos és tanulságos beszélgetést kezdjen.

Nemsokára a Békés megyei evangélikus iskolák feletti felügyelőséggel, azaz dékánussággal bízattam meg, és mikor mint dékán hatáskörömet meghatározó utasítást kértem, akkor azt nyertem feleletül, hogy a legjobb belátásom szerint egészen szabadon intézkedjem, míg alkalmas utasítások készítésére kerül a sor.

Eközben egy igen nevezetes körülmény adta elő magát.

Az ismeretes és alapos ratio educationist az evangélikus iskolákban is kereszttől kellett vinni. II. József császár mindjárt uralkodása kezdetén nyilatkozatot kért az evangélikusoktól arra nézve, hogy vajon hajlandók-e és mennyiben követni a ratio educationist vallásszabadságuk épségben tartása mellett? Ezen, a protestánsokra nézve oly igen fontos kérdésre megfélelni én hívtam fel az akkori egyházi felügyelő, br. Prónay Gábor által. És e dolgozat utat nyitott nekem a Pozsonyban székelő királyi isk.

Tessedik Sámuel (1742–1820)
Ruzicskay György grafikája (1970)

körülményeihez képest értelmes embereket, jó keresztyéneket, munkás polgárokat, ügyes gazdákat és gazdasszonyokat képeztek.

Ezen tanításnál figyelembe vettem:

1. *a nagy szükségét*, hogy a falusi iskolai tanítás hiányai reális tanokkal olyképpen pótoltassanak, hogy az Istennek műveiben való helyes ismeretet terjesztessék; tanítványainkat tehát értelmesen gondolkodó emberekké képeztem, óvtam őket a butaságtól, babonáságtól, veszélyes nézetektől, rendetlenségtől és büntől, hogy így a természet nagy teremőjének és fenntartójának igaz ismeretére, a természeti dolgok illő használatára, az iparra és ezzel földi és mennyei boldogságuk megszerzésére vezessem.

2. *az állami felsőséget és az alattvalók jólétét*, hogy az iskolai tanításnál a felsőség bölcs rendeletei, melyek az alattvalók javát célozzák, jól megmagyaráztassanak és a honpolgárok ama rendeletek készsége követésére buzdítottassanak, s gyakorlatilag már a gyermekek is arra szoktattassanak. Például a selyemtenyészésre vonatkozó parancsot én a gyermekek által úgy hajtottam végre, hogy az egész selyemkészítési munka, kezdve az eperfáknak való föld elkészítésétől, a mag elvetésétől, kapálásától és a csemeték átültetésén, tisztogatásán és locsolásán – a selyembogarak kiköltésén, felnevelésén, begubózásán, osztályozásán keresztül egész a selyem legombolításáig és felhasználásáig – mindez a gyermekek kezén ment keresztül. Ezáltal az egész eljárást könnyen felfogták és gyakorlatilag elsajátították.

Éppen ezért foglalkoztam a Magyarországon terméketlenül tartott szikes föld művelésével: gyakori szántás, szintezés, más földdel való keverés, homokkal, hamuval, trágyával való behintés, lóhere- és kukoricatermelés által oly használható állapotba hoztam, hogy már az első két esztendő alatt ötvenháromféle terményt voltam képes rajta felmutatni, és minden terméknek a háztartásban, kereskedésben, különféle iparágakban és gyárakban vehető hasznát megmutattam. (...)

A gyakorlati gazdasági kertben szemettem valamivel láthatólag és kézzelfoghatólag ismerttettem meg a javított gazdászati, szántási, mesterséges rétművelés, istállózás, különféle kerti veteményezés, gyümölcsfatevényésztés, eleven sövények készítése, méh- és selyembogártenyésztés, lóhere és fűmag termelése, tisztítása és felhasználása módjaival, úgyhogy mindezt saját tapasztalataik folytán ismerték a tanítványok, s

zöttmányi tagsághoz, mely minőségben nemes Skerlecz M. elnökle mellett az említett br. Prónay Gáborral és a pozsonyi préposttal, Felbiggerrel dolgozván, döntő befolyást nyertem a magyar tanügyre, melynek fölemelése képezi gondjaimnak legfőbb részét mai napig is.

A rám bízott tizenégy iskolának első meglátogatása alkalmával azonnal észrevettem a borzasztó slendrianizmus pusztításait, s meggyőződtem, hogy itt a legszen- tebb törekvés, a legvilágosabb okoskodás is csekély hatású lesz. Azért elhatároztam magamban, hogy az én eszményem szerinti mintaiskolát fogok felállítani. Elgondolkoztam afelett, hogy mennyi nehézséggel kell megküzdenem, ha a szükséges költségeket, munkásokat, tanítókat és taneszközöket ki akarom állítani. Végre is a legrövidebb, legbiztosabb, de egyszermind legköltségesebb utat választottam, ugyanis: a szarvasi uraságtól kértem hat hold szikes földet. 1780-ban május 8-án kedvező választ nyerve, építettem egy iskolát, alapítottam kertet és könyvtárat, szereztem kellő eszközöket és gépeket a magam költségén, s négy esztendőn keresztül magam tanítottam ingyen a szarvasi mindkét nembeli nagyobb ifjúságot, hogy belőlük hely és idő

megtanulták, miként kelljen a gazdászat egyes részeit az egésznek kára nélkül, kevés és gyenge kézzel nagy haszonnal kezelni, s ekképpen az eddigi használatlan terményeket a saját és a haza javára fordítani.

II. József császár észreveszi működésemet

Midőn megkezdett művemet így csendben mindinkább tökéletesíteni törekedtem, II. József éles szem csakhamar észrevette hazafias vállalatom célját. 1787. évi szeptember 2-án megjelent Szarvason Békés vármegyének alispánja, Angyal József, a főjegyzővel, Szttermenszkyvel és más kitéző egyéniségekkel együtt és reggeli fél tíz órakor az evangélikus templomba jöttek, hol a nép éppen vasárnapi istentiszteletre gyűlt össze. Szttermenszky az oltár elé lépett és ünnepélyesen felolvasta a német nyelven szerkesztett királyi leíratot; utána Angyal erőteljes magyar beszédben esetelte az ünnepély fontosságát és okát, mire aztán egy aranygyűrűn és vörös szalagon függő, 25 arany értékű érmet adott át nekem, mint az intézet alapítójának és egy más hasonló értékű érmet nőmnek, mint az intézet körül fáradozott segédemnek. Erre következtek a hálabeszédek német és tót nyelven.

A fejedelemnek ezen magas kitüntetése által felbátorodva, az égnek az egymásra következett száraz évek alatt kertemben tanúsított bő áldása folytán felbuzdítva – és az Istennek további kegyelmében és gondviselésében bízva – tízévi kísérlet után elhatároztam magamban, hogy intézetemet nyilvános tanintézetekkel fogom összekapcsolni, annnyival is inkább, mivel erre az egyháznak tekintélyesebb tagjai által felszólítottam.

Az első vizsgálatok a szarvasi evangélikus paplak melletti kertben tartottak. Midőn 1784-ben egy császári lovas regiment szállásolt Szarvason, és a vizsga a kertészeti tárgyakkól a papi kertben néhány katonatiszt jelenlétében tartottat, ezeknek egyike azt a megjegyzést tette, hogy minek tenyesszen a katonai gyümölcsfákat, mikor úgyis bizonytalan, ki fogja gyümölcsét élvezni? Erre leányom, Tessedik Terézia, ki 21 éves korában halt meg, azt felelte: Tiszt úrnak egy ilyen kérdésre felel egy öreg sziléziai parasztember, H. S., Sophia utazásában. Előhozta a könyvet, és olyan nyomatékkaival olvasott belőle, hogy a tiszték mind elesodálkoztak rajta.

– Éljen, éljen! – kiáltották a tiszték.

Az ezen vizsgánál tapasztalt lelkesedést nem lehet leírni, azt csak érezni kell. (...)

Ezen gyakorlati gazdászati és ipariskolában a különféle gyermekekhez képest több mint hatvanféle munka végeztetett, de nem egyszerre, hanem lassan egymás után idő és körülmények, lelki-testi képességek, hajlam és kedv szerint; tehát a gyermekek nem terheltek, nem osztatott ki nekik egész napi munka, hanem csak akkor alkalmaztattak, mikor arra leginkább alkalmasoknak látszottak. És e munkák mindig a helyi körülményekhez voltak szabva, s oly tárgyakra szorítottak, melyek mellett legtöbb érdekű volt, amennyiben vagy maguknak a gyermekeknek, vagy szüleiknek, vagy más embertársaiknak és a hazának használtak vele, s egyúttal a hazai termények ügyes felhasználásával az állami kormányrendszert is előmozdították.

A munkák úgy voltak beosztva, hogy a gyermekek minden évszakban le legyenek foglalva, hogy a szükséghez képest, különösen a földnek jobb művelése és hasznosítása, az iparnak felvirágoztatása, gyárak emelése és a kereskedelemnek nagyban való megmozdítása eszközöltesse. S ehhez képest nem lehetnek egyhangúak és fárasztók, hanem változatosak, hogy a hosszan tartó erőfeszítés az ifjú erőt el ne riasssa. Ezen munkák, amennyire csak lehetett, mindig szabadban végeztettek, vagy pedig jó szellős helyiségben.

Így igyekeztem kipótolni az elemi oktatás hiányait: így ébresztettem, fejlesztettem, buzdítottam, foglalkoztattam a parasztyermekek tehetségeit saját munkájuk által; így készítettem őket elő jövőendő életpályájukra, hogy a közszolgálatban, a munkában megerősödvén, a nemzeti iparnak művelt előmozdítói lehessenek.

És mily végtelen sok jót eredményezett a gyermekeknek munka általi feltűzése! A tanárokat örömmel várták be; a munkaórákat pedig folytonos élénkségekben töltötték, mivel a gyakori változtatás által mindig jó kedvben és versenyzési buzgalomban tartottak, minek következtében utóbb nagyobb ügyesség és munkában való szenvedély fejlődött ki.

És ez azon álláspont, melyre én az iskolás gyermekeket emelni óhajtottam, mielőtt az iskolát elhagyva a haza közszolgálatába lépnének.

Az ekképpen gyakorlott gyermekekkel bármely közhasznú vállalatnál, intézetnél, terménynél, s egészben véve az összes nemzet művelődése körül végtelen sok jót lehetne tenni. (...)

A helytörténet tanításáról, tanulásáról Orosháza példáján

*„Történettudás nélkül ki foghatja fel tisztán a jelent?
S kinek nincs múltja, hova ülteti a jövőndőt, mely mélyebb földet kíván,
mint a jelennek arasznyira ható kérge?”*
(Hunfalvy Pál)

1. Munkánkat nehezíti, de egyben lehetőségeink tárházát is gazdagítja, ha az első honismereti írásnak Anonymus Gesta Hungarorumát tekintjük, amely XXVIII. fejezetében tágabb vidékünket is említi: Tas és Szabolcs vezérek lovasai, a szerepi mocsár irányából jöve Szeghalomnál (Zeguholm) akartak átkelni a Körösökön, Mén-Marót ellen indulva. Szándékaink nem újszerűek, hiszen a Mária Terézia által 1777-ben kibocsátott királyi tanügyi rendelet, a Ratio Educationis is előírta a gimnáziumok első évében az iskolaváros nevezetességeinek és az adott megye földrajzának tanítását. Mai helytörténeti tevékenységünk mozgatórugója lehet Györffy István néprajzprofesszor 1939-ben papírra vetett gondolata, mellyel arra figyelmeztet, hogy „Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkból mivel gyarapítottuk az európai művelődést. Európa az egyéniséget keresi bennünk, és nem a tanulékonyságot”.

Iránytűnk lehet, amit a Honismereti Szövetség Alapszabályában (1998) olvashatunk: a honismeret „a szülőföld, a lakóhely és munkahely, a szűkebb és tágabb haza történetének, természeti és gazdasági értékeinek, népeletének, kulturális hagyományainak ismeretét, tisztelétét, szeretetét, továbbá mind a szűkebb, mind a tágabb hazához való minél szorosabb értelmi és érzelmi kötődést jelenti”. Az öntevékeny mozgalomban résztvevők célja, hogy önismereti tevékenységükkel hatékonyabbá tegyék a közművelődést, erősítsék a hazafias nevelést, s elsősorban helyismereti anyagok feltárásával elmélyítsék, kutató-gyűjtő munkájukkal segítsék a különféle tudományokat.

Mi, az iskolákban dolgozók tudjuk, hogy a nemzeti múltunkkal szakmai mélységekben a történettudomány foglalkozik, a levéltárak, a múzeumok dokumentumaira, tárgyaira is építve. De feltételezzük, hogy tanítványaink és a magunk szerény gyűjtéseivel, rendszerezésével sajátos feladatokat is elláthatunk, miközben hatásos valamennyi leforduló lehetőségünk kinálkoznak. Munkánk az iskolában tehát cél és eszköz egyszerre. Fontosságát alapdokumentumok hangsúlyozzák: a Magyar Köztársaság Kormányának érvényes programjában olvashatjuk: „... a helyi pedagógiai programokban és tantervekben jelenjen meg a helytörténet, a szűkebb régió történelme, hagyományai”.

A Nemzeti Alaptanterv (az iskolai feladatainkat szabályozó legfelső szint) a társadalomismereti műveltségterületen belül az eleven értékek megismerésére alkalmas kiváló eszközként értékeli ezt a tevékenységet. Megfogalmazza, hogy ennek érdekében a pedagógusok ösztönözzék a tanulókat a „szűkebb és tágabb környezet történelmi, kulturális és vallásos emlékeinek, hagyományainak feltárására, ápolására”. A két kiemelt fejlesztési feladat az énképre, az önismeretre, illetve a hon- és népismeretre vonatkozik. Annak szándékával is, hogy a tanulók „sajátítsák el azokat az ismereteket, gyakorolják azokat az egyéni és közösségi tevékenységeket, amelyek az otthon, a lakóhely, a szülőföld, a haza és népei megismeréséhez, megbecsüléséhez, az ezekkel való azonosuláshoz vezethet. Ismerjék meg a városi és falusi élet hagyományait, jellegzetességeit.” A gyakorló pedagógusok közül sokan megtapasztalhatták, milyen színes lehetőségeket kínál ez a forma a gyermekek, fiatalok érzelmi nevelésére, lokális identitásuk erősítésére. Miközben valamennyi kulcskompetencia (anyanyelvi és idegen nyelvi kommunikáció; matematikai, természettudományos, digitális, hatékony, önálló tanulás, szociális és állampolgári kompetencia; kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia; esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképeség) erősítésére gazdag lehetőségeket kínál. Helytörténeti tevékenységre a kerettanterv (mint az egyes műveltségterületeket építő tantárgyak tartalmát összefogó szabályozó szint) konkrét cselekvési teret nyújt: a történelmi (középkorú iskolákban ezen túl az állampolgári ismeretek) tárgyakhoz kötve.

2. Nemesak a „fent” elhatározott szándékról szólunk azonban; magunk is érzékeljük, hogy az iskolai tanterveink, nevelési programjaink élő, létező igényekre, szükségletekre építhetnek. A szülők, nagyszülők örömmel veszik, ha a gyerekek kérdésekkel fordulnak hozzájuk, s miközben meghallgatják őket, rácsodálkoznak a „velük élő történelemre”. A mi dolgainkat is könnyíti, ha kézzelfogható, ismert érvekkel, tényekkel támasztjuk alá a tananyag elvontabb részeit. A honismereti munka alapját jelentő te-

vékenykedtetéssel alátámasztjuk az ősi igazságot: a leghatékonyabb elsajátítás – még ha dőcögösen is – végigjárni a megismerés gyakorlati fázisait.

Orosháza értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógiával foglalkozó iskolája az ott jó néhány esztendeje folytatott helytörténeti munka révén *kutatóiskola* rangra emelkedett. Munkájuk egyik elismerése a náluk rendezett, 2006. évi országos tanácskozás. Konferenciájuk címe is jelzi kollégáink affinitását: „*A lokális identitás pedagógiája tudománypedagógiai megközelítésben*”. Településünk egyik külső negyedében működő iskolánk diákjai az Orosházán 2002-ben megrendezett országos néprajzi konferencián egy egész órás bemutatóval szerepelhettek, bizonyítván, közel áll hozzájuk a hagyomány. Ez az intézmény immáron kilenc esztendeje a hagyományörzést állította munkájának fókuszába. Programjukba nemcsak a mindenkori tanítványok és szülei, de a korábban végzetek és az elszármazottak is bekapcsolódnak. Más profilú iskoláinkban is megtapasztalták a szaktanárok, hogy a helyi történeteket hangsúlyozva, érthetővé, élhetővé tehetik tanítványaiknak a társadalmi eseményeket. Igazolva, hogy a hon- és népismeret nem csupán egy az iskolai tantárgyak sorában. Komplex tudás- és képességterület, melynek elemei a többi tárgy kereteiben is megjelennek, s amely nagyszerű terep a kompetencia-alapú oktatáshoz.

A helytörténeti munka sajátossága, hogy a tehetségevel ugyanúgy rendkívül alkalmas, mint a sajátos nevelési igényű, halmozottan hátrányos helyzetű tanulókkal való foglalkozásra. Bizton állíthatjuk, hogy a 2008-as tanévben bevezetett nem szakrendszerű foglalkozásokon is hatékony az egyes témákhoz köthető, de helytörténeti jellegzetességekre építő tevékenységi forma. A munka jogosultságát és hatékonyságát iskolán kívül is mérhetjük: a helytörténeti tevékenykedések során; az ifjabb nemzedék természetesen módon elsajátíthatja a stratégiai fontosságú, korrekt és előrevivő gyakorlati és közélet alapjait.

3. A fentiek szellemében törekednünk kell arra, hogy tanítványainkkal praktikus mértékben építsünk az egyes szakterületek eddigi eredményeire: az orosházi és a környező táj földrajzról összegyűjtött információkra; a vidékünkre jellemző etnográfia jellegzetességekre, nyelvjárásunk sajátosságokra; helynév- és személynévkincsünkre; vallási viszonyaink ismeretére, szakrális emlékeinkre; a három újtelepítés történetének fontos elemeire; közigazgatásunk sajátosságainak alakulására, kereskedelmünk karakterére, iparfejlesztésünk állomásaira; az ismert társadalmi szerveződések alakulására; művelődésünk két és fél évszázados történetére; a régmúlt és a közelmúlt építményeinek jellemzőire.

A helytörténeti munka során szerzett élményeikkel megalapozzuk a legifjabb nemzedék későbbi nyitottságát, toleranciáját, kreativitását. Ide tartozásuk érzését erősítve, miközben provinciális gyökereinken át a nemzeti, egyetemes értékekből is táplálkozunk.

A helytörténet szervesen kötődik az iskolák, intézmények történetének gyűjtéséhez, rendszerezéséhez, közzétételéhez, a krónikairáshoz, a műemlékvédelemhez, a helyi gyűjtemények gyarapításához, az emlékhelyek gondozásához és kialakításuknak szorgalmazásához, a természetvédelemhez is.

Területeinek a legismertebb hármass felosztását idézzük:

a) A *klasszikus múlt*nak vannak rejtőzködő tárgyai, dokumentumai, sor kerülhet kincs vadászatra az orosházi közgyűjtemények már feldolgozott anyagában, a helyi evangélikus egyházi levéltárban, a Békés Megyei Levéltárban, tanulmányozhatók egyháztörténethez köthető folklórjegyek, a szertartások emlékei, kegytárgyak, családi relikviák.

b) A *közelmúlt* megismerhető a szülők, nagyszülők és a körülöttük élők bevonásával. Mindez természetes módon támaszkodik a helytörténeti munka már elért eredményeire. Hiszen a honismereti mozgalom már az 1940-es évek elejétől hirdett hozzánk is közel álló témákban pályázatokat, voltak középiskolai táj- és népkutató munkaközösségek. Ezek némelyikéhez környékünkön még mindig gyűjthetnénk anyagot, noha talán már az utolsó órában: „Magyar táj fényképeken”, „Az ifjúkor népi hagyományai és szokásai”, „Egy kiváló parasztegyéniség élete és munkája”. A helytörténet kézenfekvő területe a temető-kultúra megismerése sírversek, szövegek gyűjtésével, megmentésével, a sírhelyek esetleges gondozásával.

c) A *jelen* többek között az iskolatörténet, az évlapok összeállításával rögzíthető. Egyre indokoltabb lenne az életkori sajátosságokból fakadóan mindig is modellt kereső fiataloknak a tömegkommunikáció értéktelen celeb-vadászata ellenében saját kortársaik, kiválóságai megismerése is. Ide kapcsolható forma a fényképekből, dokumentumokból összeállított családi „képregény” készítése, a mai utcákról, házakról, itt élő emberek mindennapjairól szóló, rendszerezett állomány létrehozása.

4. Helytörténeti kutatásunk kiterjed településünk egészére, valamint részei múltjának feldolgozására. Módszereink így sok esetben azonosak a történettudományával (beleértve annak segéd- és rokontudományait is. Forrásaink eszerint lehetnek tárgyi emlékek, iratlan (a szóbeliségben, szokásokban megőrzött) hagyományok, írott anyagok.

Az alább tárgyalt, illetve az ezeken túli módszerek közül némelyek már otthonra találtak Orosháza legtöbb tanintézményében. Az eredmények közzététele, bemutatása, újdonságok ajánlása az érdeklődők számára a városvezetés és a városban élő valamennyi korosztály érdeke.

A *szakkörök* kínálják a helytörténeti tevékenység természetes keretét. Az önkéntes, akár különböző korosztályokat tömörítő, kooperatív munkára építő társulások az elméleti képzésen túl a gyakorlati ismeretek közvetítői is.

A kézzel fogható, élményeket is nyújtó formák csábítják leginkább a gyerekeket:

- a) *gyűjtőakciók* (lomtalanítás során, papírgyűjtésekkor, idősebbek felkeresése révén);
- b) *az összegyűjtött tárgyak szakszerű tisztítása*, kezdeti állagmegóvása (a helyi szakemberek segítségét kérve, élő kapcsolatot feltételezve a múzeummal);
- c) *a tárgyak rendszerezése* (olykor a könyvtári kutatómunka, az elektronikus hálón való barangolás után lehetséges csak a tárgyak pontos rendeltetésének meghatározása; kreativitással, művészi ambíciókkal rendelkező tanítványaink tablótát, installációkat készíthetnek; izgalmas nyomozás a hiányos tárgyak mellé olyan illusztrációk beszerzése, amelyek az eredeti állapotukban látszódnak);
- d) *kiállítások rendezése* (a természetes emberi hiúság nagy motiváló erő lehet a mindenképpen szoros bemutatkozások révén).

A manuális munka után apró lépésekkel még mélyebb információk felé terelhetők a tanítványok. Szakköri *foglalkozásaink* elméleti részében sor kerülhet az iskolai tananyagot kiegészítő, azt a diákokhoz közelebb hozó beszámolókra, előadásokra, a módszertan elsajátítására.

A *terepmunka* során immáron a résztvevők nemcsak a hetente vagy még ritkábban adódó alkalmakkal „helytörténéskedhetnek”. A tanulmányi- és gyűjtőutakon (írott adatok felkutatásától az adatközlőkkel való foglalkozáson, a jegyzetelésen át a tárgyszerű leírásokig), táborokban, közgyűjtemények látogatásával sokoldalú, maradandó élményeket szerezhetnek.

Az *egyéni feladatok* megoldása után sikerélményt kínálnak az írásos és szóbeli beszámolók.

A nyilvánosság előtti lehetőségek a társadalmi, történeti alkalmakhoz, ünnepélyekhez is köthető bemutatkozások, dramatikus játékok, szinpad színdarabok, a vetélkedők, a kiállítások, a szakköri kiadványok, albumok. Hagyományörző munkánk eredményeit őrizhetik az ilyenkor vastagodó vendégkönyvek, albumok.

5. Az alábbiakban egy sajátos profilú „múzeumépítő szakkör” kialakításához vezető lépéseket vázolom fel:

a) *A lehetőségek felmérése*. Városunk falain túli tájékozódással, de akár Orosháza közgyűjteményeivel, az ott dolgozókkal való ismerkedés után is könnyebben rávehető a gyerekek egy „magángyűjtemény” elindítására.

b) *A gyűjtési terület meghatározása*. Az otthon rejtőzködő anyagok egy eldugott ajándék izalmát is jelenthetik számukra a megfelelő pedagógiai motiváció után. Idősebb emberek pedig egy érdeklődő kérdésre többnyire szívesen leporolják meglévő iskolai emlékeiket. Ezek előzetes feltérképezését követően gyümölcsöző vitában határozandó meg „kis múzeumunk” profilja.

c) *Konkrét megvalósítás tevékenységei*.

Az iskolában már meglévő anyagok gondozása: a föltártak rendszerezése, egy-egy téma logikus feldolgozása, esetlegesen a tudományos diákköri dolgozatok, az országos középiskolai versenyek történelmi tételeinek sorában a helytörténeti téma, az érettségi helytörténeti tétel szem előtt tartásával.

További tematikus helytörténeti gyűjtés: helyi témájú dokumentumok, képeslapok, fényképek, saját magunk készítette fotók, videók, rajzok, hangfelvételek, kották.

Iskolatörténeti gyűjtemény létrehozása: tintatartóktól a palatáblákon, bizonyítványokon, szemléltető eszközökön, irkákon és tankönyveken át az elismeréseken keresztül a rendtartásokig.

Az iskolai névadó megismerése, hozzá kötődő kiállítás készítése: a sivár számozásnál izgalmasabb egy-egy tanterem jeles személyekről való elnevezése, majd a névadók képének, életpályája vázlatának kihelyezése.

Az Orosházán működő Békés Megyei Irodalmi Gyűjtemény sajátos profilja a paraszti, a munkás és katona önéletírások felkutatása, ösztönzés azok elkészítésére, rendszerezésük és publikálásuk. Ehhez tanulóink is hozzájárulhatnak ötleteikkel, a maguk készítése interjúkkal, a velük élő és általuk ismert idősebbek bevonásával.

Néprajzi gyűjtemény létrehozása. Ha a nevét és adatait kérve biztosítjuk a tárgyak tulajdonosát arról, hogy adományai tisztes helyre kerülnek, általában örömmel válik meg tőle. A létrejövő kiállítás megnyitásakor büszkén nyugtazza gesztusának fontosságát.

Háborús anyagok gyarapítása. Sajnos leginkább már csak a második világháború túlélőitől lehetséges anyagokat gyűjtenünk, ám ezt mindenképpen szorgalmazzunk kell, tanulván az első háborúból hazakerültek iránti mulasztásainkból.

Orosházán mód van a paraszti élet anyagai mellett a régi polgári miliővel kapcsolatos tárgyak gyűjtésére is.

Tanulságos a régi, kereskedelmi forgalomból származó, vagy maguk készítése babák és egyéb játékok, háztartási eszközök és ruházat gyűjtése.

Családi indíttatásból néhány tanítványunk számára izgalmas feladat lehet az egyházközségek historia domusainak, anyakönyveinek tanulmányozása, kutatásuk eredményének látványos megjelenítése időszalagokkal, topográfiai játékokkal.

Meglepetésekkel is szolgálhatnak a még mindig felderítetlen papírrégiségek (könyvek, oklevelek, térképek, képeslapok), különösen izgalmas a gyerekeknek a településen készült régi felvételek és a mai fényképek összehasonlítása.

Az utóbbi évtizedek változásai alkalmat adnak a címerek gyűjtésére, kiállítására. Az intézmények régi jelzeteire (táblák, címerek, cégérek) bukkanni nagy szerencse. Az egyesületi és pártjelvények, ki-tüntetések hasonlóképpen érdemesek a megőrzésre.

Látványos, de időigényes a diorámák, életnagyságú makettek készítése (pl. Justh Zsigmond parasztszínházának kialakítása).

A számítógépes játékokon edződött fiatalokat is lekötheti az időlabirintus építése.

Elkényelmesedett világunk izgalmas kontrasztja az ősi szerszámok készítése és használata a maiakkal összevetve.

Hálás feladat a helyi és környékbeli receptek gyűjtése, gasztronómiai inyestár létrehozása, kóstolókkal, vendéglátással.

Rendszeres és összehangolt tevékenységet, kitartást igényel a helyi szobrok, emléktáblák történetének feldolgozása, fényképeikkel városi térkép kialakítása. Szükség esetén célszerű azokat gondozni, védeni a rongálók ellen.

Helyszűke miatt könnyen lemondunk a szabadtéri múzeum, az emlékkert létrehozásáról, noha hatása mással pótolhatatlan. Egy-egy ünnepi alkalommal ültetett, tábláskával ellátott fa évtizedekig őrzi szándékainkat.

6. A szakköri kereteken túl is számos lehetőség kínálkozik a helytörténeti nevelésre.

Szint és változatosságot jelentenek a diákok számára a *múzeumi órák*, amikor a helyi szakemberek segítségével a tananyaghoz kapcsolódóan valamelyik múzeum falain belüli látogatásokkal, egyes kiemelkedően fontos tárgyak ismertetésével, oltani és mobil interaktív bemutatókon veszünk részt.

Az olykor tanulásra és gyermekmegőrzésre szűkülő délutáni *napközis foglalkozások* színesítésére mind az alsós, mind a felsős korcsoport számára ajánlhatjuk a helytörténeti munkát. A rendszerességet segíti a „Hónapsoroló” videokazetta, a „Jeles napok” című kötet, a népi kalendárium. A forma is sokféle lehet: a népi játékoktól a fazekasságon, a szövevényen, a komatálzáson, csuhéjázáson keresztül a drámajátékig és tovább.

Vidékünk szegényedő, de még létező tájnyelvi sajátosságait nagyszülők, kistestvérek bevonásával *hangzó anyagok gyűjtésével* örökíthetjük meg, irodalmi és folklór szövegeket rögzíthetünk. Mai jellegzetességeink feltérképezését szolgáljuk a szófordulatok, ráolvasások, átkok, viccek gyűjtésével.

Móricz 1927. februári orosházi látogatásának évfordulóján a vállalkozó kedvűek különböző műfajokban *tollforgató versenyt* szerveznek (interjúktól a meséken, a lírai alkotásokon, anekdotákon, életrajzokon át a mondákig.). Ösztönző lenne a sikeres művek csokrából évenként megjelentetett füzetes-ke, az önkormányzat kiadásában.

Évente más és más iskola szervezésében, egy-egy korszakra, sajátosságra, személyiségre koncentráva rendeznek *városismereti vetélkedőt* a harmadik újratelepülés hónapjában, áprilisban.

Gondozatlan sírok, műemléki jellegű épületek, védelemre érdemes közterületek, szép kapuk, kerítések ápolása *városvédő ifjúsági programok* által főként a lakótelepi lakásokban nevelkedő tanítványainknak újszerű s nagy nevelő hatású. Sajátos terület a famatuzsálemek védelme, megőrkítésük rajzzal, fotóval.

Hasznos a sikeres *kirándulások, túrák* dokumentálása, ajánlása érdeklődőknek. A tanulmányutak, erdei iskolák, nyári táborok életre szóló élményt jelentenek diákjainknak. Kerékpártúrák szervezése ajánlható helytörténeti feladatokkal, először rövid távokra, majd tágabb körben. Cél lehet pl. a kiscsáki Geist-kastély, Nagymágoocs, Tótkomlós, a kardoskúti természetvédelmi terület, különösképpen az ottani bemutatóterem hangsúlyával, a székkutasi falutörténeti gyűjtemény, a kondorosi csárda megtekintésével, majd Zomba. A Kakasszéki-ér és a Száraz-ér vonalát végigkövetve is hangsúlyozhatjuk a megyehatáron lévő jellegzetességeinket, lehetőségeinket.

A *közgyűjtemények látogatása* sok lehetőséget kínál. A helyi Justh Zsigmond Könyvtár, a Szántó Kovács János Területi Múzeum, a Békés Megyei Irodalmi Gyűjtemény, a Városi Képtár, a Müller Miklós Terem, az Ilovszky Magánképtár, a Kútmúzeum mellett a Gyulai Levéltár anyagával való ismerkedés kínálkozik.

Irányításunkon túl *önműveléssel*, szaktárgyi kutatómunkával, szómagyarázatokkal, interjúkkal, az összehasonlító elemzés módszereinek alkalmazásával később is hasznosítható gyakorlatra tehetnek szert a tanítványaink. *Tudományos diákkörök* működésével, *dolgozatok és pályázatok* készítésével kapcsán feladatunk a dolgozatok létrejötte után a gyűjtésen és nyilvánossá tételen túl fontos lehet a kiselőadások alkalmának biztosítása (felolvasás, bemutató) az orosházi újságok és a városi televízió bevonásával.

A protestáns kollégiumokban már a XVII. században szokássá vált, hogy a professzorok, az egykori diákok a megjelent műveiket, kézírataikat az alma maternek ajándékozták. Fontos, hogy Orosháza valamennyi tanintézménye helyismereti dokumentumok gyűjtésével önálló *iskolai alapkönyvtárat* építsen ki. Az önkormányzat támogatásával a helyi és környékbeli múzeumok kiadványai ingyen juthatnának el az intézmények polcaira. A könyvtári ellátmányt nem terhelve kellene az iskoláknak más környékbeli művekhez hozzájutniuk. Ennek az alapkönyvtárnak a következő tematikából kellene főleglőnie: a településünk történetéről, természeti viszonyairól, jelenéről alapvető információkat tartalmazó, átfogó igényű kézikönyvek, helytörténeti szintézisek, útkönyvek, bibliográfiák, CD-ROM-ok, képes albumok, helytörténeti olvasókönyvek, didaktikus videofilmek; a településünkről írt szépirodalmi munkák, helyi folklorikáinkból merítő gyűjtemények, az országos helyismereti-helytörténeti segédletek, melyek településünkről is tartalmaznak fontos információkat; Orosházához és a régióhoz kötődő alkotók munkái, településünk lokális jellegű periodikái (a múzeumi évkönyvektől a kalendáriumokon, a címtáron át a helyi újságokig); a helyismereti, helytörténeti oktatás, kutatás, gyűjtés módszertani irodalma; iskolai rendezvények hang- és filmfelvételei, az iskolai rádió (televízió) műsorainak rögzítése; az iskola egykori és mai pedagógusairól, tanulóiról írott könyvek, cikkek, képek, hangzó anyagok, az iskola egykori és mai pedagógusainak, tanulóinak munkái; az iskola saját kiadványai: értesítők, évkönyvek, aprónyomatványok (meghívók, plakátok), diáklapok.

Nagy anyagmennyiséget, de hihetetlen kutatási alkalmat és számtalan szempontot *kínálna a digitális archívum*. Az érdeklődő diákok családjuknál, ismerőseiknél, majd házról-házra járva régi fotókat kölcsönöznének, azokat adatokkal ellátva beszakennelnék.

A *hagyományörző napok* pozitív hatása szinte felbecsülhetetlen. Az „Orosháza néprajza” című könyvből, idősebbek elbeszéléseiből egyaránt sok őrzendő, gyakorolható szokást tanulhatunk. A helyi lakodalmastól a keresztlőkön, a Gergely-járáson, a betyárkodáson, katonatoborzáson, a pünkösddőlésen, a lucázáson, a betlehemezésen át a téltemető farsangolásig számtalan egész napos programot szervezhetünk.

7. A helytörténeti munka alappilléreit jelenti a néhány szívvel-lélekkel szervező *pedagógus*. Előrelépést jelentene, ha valamennyi tanintézményből legalább egy-egy tanár, a helytörténettel szívesen és saját indíttatásból foglalkozó azonos érdeklődésű pedagógus munkacsoportot alkothatna. Ők hosszú távú koncepciót és évenkénti helytörténeti programsomagot dolgozhatnak ki, majd egymás munkáját ismerve és segítve összehangoltan segíthetnék a város számára is gyümölcsöző munkát. Számottevő *gyermeki, ifjúsági érdeklődést, segítő családi háttérrel* gerjeszthetnek a lelkes pedagógusok modellértékű megnyilvánulásaikkal.

Bárdos Zsuzsa